

TUOMO-PAAVO SALOKAS

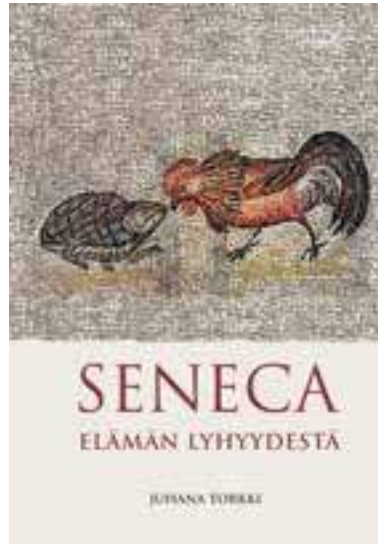
Hyvästä elämästä ja kuolemasta

Seneca, *Elämän lyhydestä*. Suom. Juhana Torkki. Otava, Helsinki 2018. 111 s.

Puhetaidon opettaja, kirjailija ja teologian tohtori Juhana Torkki on suomentanut Senecan kolme tutkielmaa otsakkeella *Elämän lyhydestä*. Käännöskokoelman aloittaa nimikkotutkielma *Elämän lyhydestä* (De brevitate vitae), ja sitä seuraavat kaksi muuta, *Joutilaisuudesta* (De otio) ja *Johdatuksesta* (De providentia). *Elämän lyhydestä* on kirjoitelmista laajin, ja se tarjotaan ensimmäistä kertaa suomeksi käännettynä, kuten myös fragmentaarisen säilynyt *Joutilaisuudesta*. Kirjoituksesta *Johdatuksesta* on vuonna 1928 ilmestynyt K. P. Kalliovaaran suomennos nimellä *Kaitselmuksesta*. Kahden jälkimmäisen kirjoitelman kääntäminen ja mukaan ottaminen on toimiva ratkaisu, sillä Seneca käsittelee niissä samoja hyvän elämän teemoja.

Kokoelma täydentää Senecan teosten aikaisempia käännöksiä, joita on ilmestynyt tasaisesti viime vuosinakin. Lisäksi suomennokset ovat aihealueensa puolesta erinomainen lisä toisen roomalaisen, Marcus Tullius Ciceron, teokseen *Vanhuudesta* (Cato maior de senectute). Torkin laatimaan esipuheeseen sisältyy lyhyt johdanto, jossa sivutaan Senecan elämää ja kuvaillaan kunkin teoksen sisältöä persoonallisella otteella. Tiivis johdatus aiheeseen on oikea ratkaisu, varsinkin kun käännökset on julkaistu enemmänkin suurelle yleisölle suunnattuna oppaana hyvään elämään kuin tutkimuksellisesti painokkaana laitoksena. Suomennoksissa on tarjottu selittäviä alaviitteitä säästeliäästi mutta kuitenkin riittävästi. Senecan retorista tyyliä pidetään usein vaikeasti käännettävänä. Tästä syystä on etu, että kääntäjä on perehtynyt puhetaitoon ja tuntee myös antiikin retoriikkaa.

Roomalainen filosofi Lucius Annaeus Seneca eli Seneca nuorempi (n. 4 eaa.–65 jaa.) syntyi al-

haisempaan yläluokkaan nykyisen Etelä-Espanjan alueella antiikin Cordubassa (nyk. Córdoba). Hän sai sittemmin ajan parhaan koulutuksen retoriikan ja filosofian aloilla Roomassa. Senecan varhainen elämä ajoittuu ajanjaksoon, jolloin roomalaiset filosofikoulut alkoivat varsinaisesti järjestäytyä. Merkittävimmin Senecaan vaikuttikin stoalainen Attalus. Claudiuksen noustua keisariksi vuonna 41 Seneca joutui kahdeksaksi vuodeksi maanpakoon. Palattuaan lopullisesti Roomaan Seneca eteni vauhdilla poliittisella urallaan ja alkoi samalla toimia nuoren keisari Neron tuutorina. Tänä ajanjaksona syntyi myös hänen ainoa poliittinen tutkielmansa, *De clementia*.

Puheista ja dialogeista muodostuneiden filosofisten kirjoitusten lisäksi Seneca kirjoitti tragedioita, yhden satiirin, luonnontieteellisiä tutkielmia ja kirjeitä. Vaikka hänen arvostuksensa alkoi laskea toisella vuosisadalla, hän vaikutti myöhemmin eritoten häneen suopeasti suhtautuvien kristillisten kirjailijoiden ansiosta. Seneca tunnetaan ylväästä lausahduksestaan *concordet sermo cum vita* ("Olkoon puheet

ja elämä yhdenmukaiset"). Kuitenkin jo omana elinaikanaan ja sen jälkeen Senecaa on syytetty kaksinaismoralismista: reetorina hän oli taitava ja puhui ja kirjoitti vakuuttavasti hyvästä elämästä, mutta hänen ei itse nähty antaneen mallia sellaisesta.

Esseessään *Elämän lyhydestä* Seneca kirjoittaa roomalaiselle virkamiehelle Pompeius Paulinukselle, joka oli hänen toisen vaimonsa veli tai isä. Hän pohti, miten viettää hyvä elämä: mietiskellen (*contemplatio*) vai jossakin vastuullisessa toimessa (*actio*). Senecan yksinkertainen neuvo *protinus vive!* ("Elä alituisen!") on eräänlainen muunnos tutummasta latinankielisestä lausahduksesta *carpe diem!* ("Tartu tähän hetkeen!"). Kaikki elämisen tavat eivät kuitenkaan ole yhtä toivottavia: ilmaisullaan Seneca tarkoittaa sitä, että ihmiset kykenisivät viettämään elinaikansa parhaalla mahdollisella tavalla eli aktiivisessa elämässä oikeanlaisine toimineen. Hän ruoskii ihmistyyppejä, kuten nautiskelijoita ja laiskottelijoita, ja turhamaisuuden kaltaisia paheita, mutta myös murehtimista ja pelkäämistä. Seneca kohdistaa arvostelunsa niin ikään ihmisten jatkuvaan kiireeseen. Viisas ei täyty elämäänsä kiireellä, ja milloin elämä sitten päättyykin, se on ollut viisaalle riittävän pitkä. Tästä syystä Seneca patistaa viisauden harjoittamiseen. Essee *Joutilaisuudesta* jatkaa samoista teemoista. Seneca pohtii viisauden harjoittamisen, toimeliaan elämän ja nautiskelun välistä suhdetta.

Viimeinen essee *Johdatuksesta* on kirjoitettu Senecan elämän loppupuolella. Tämä käy ilmi muun muassa alkutekstien selvästi eroavasta kirjallisesta tyylistä mutta myös hyvin poikkeuksellisesta otteesta, jolla hän kirjoittaa kuolemasta. Seneca vastaa ystävänsä Luciuksen

kysymykseen, miksi pahoja asioita tapahtuu hyvillikin ihmisille. Perin stoalainen vastaus kuuluu, että hyvälle miehelle ei voi tapahtua mitään pahaa. Seneca on valmistautunut kuolemaan ja suunnitellut sen toteuttamistavankin.

Suomennos noudattaa pääasiassa latinankielistä alkutekstiä. Muutama lauseke ja lause on jäänyt kääntämättä, tai ehkä jätetty kääntämättä Senecan tyyliin kuuluvan toiston välttämiseksi. Lisäksi erityisesti teoksen *Johdatuksesta* pitkiä virkkeitä on pilkottu lyhyemmiksi. Joitakin yksittäisiä sanoja olisi oikeamman merkityksen tavoitteekseen pitänyt kääntää toisin. Seuraavaksi esitän muutamia huomioita sekä kohdista, joista suomennosta voi erityisesti kiittää, että kohdista, joissa toisenlainen käänös olisi ollut mahdollinen.

Monin paikoin suomentaja on onnistunut avaamaan Senecan suppeita ilmaisuja. Lause *sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria servitute consumat* kuuluu suomeksi: ”Ja sitten on niitä, joiden elämä kuluu vapaaehtoisessa orjuudessa heidän madellessaan ylempiensä edessä kiitosta saamatta.” (26–27) Muita esimerkkejä onnistuneesta kääntämisestä ovat katkelmat ”Heidän elämänsä ei pidä kutsua joutilaisuudeksi vaan toimeleiksi vetelehtimiseksi” (*quorum non otiosa vita dicenda est, sed desidiosa occupatio*) (46) ja ”Saa-vuttuaan elämän päätepisteeseen he huomaavat onnettomina liian myöhään, että heillä oli kaiken aikaa kiire tyhjää toimittamaan” (*cum ad extrema venerunt, sero intellegunt miseri, tam diu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse*) (57). Erityisesti näissä kohdissa tiiviit ja ajatusrikkaat ilmaisut on käännetty vivahteikkaiksi ja ytimekkäiksi suomenkielisiksi ilmaisuiksi.

Tiettyjen sanojen suomentaminen vaikuttaa tyylin ja tarkoituksen välittymiseen. Seneca kirjoittaa monissa kohdin omaisuudesta ja rikkauksista. Latinan sana *bona* ei ole aina yksiselitteisesti käännettävissä, mutta esimerkiksi toteamuksen ”He tukehtuvat

hyvään, mitä heillä on” voisi kääntää ”He tukehtuvat rikkauksiinsa” (*bonis suis offocantur*) (27). Useissa kohdissa *tot* pitäisi olla ”niin monet” eikä ”monet”. ”Kvestorin” (60) vastine tulisi tässä yhteydessä olla esimerkiksi ”kuulustelija” (kvestorit eivät toimineet enää näihin aikoihin oikeusistuimissa), ja *factio* (72) olisi parempi kääntää sanalla ”puolue” eikä ”lahko”. Lause *quosdam torquet cupido militiae numquam non aut alienis periculis intentos aut suis anxios* on suomennettu ”Jotain riivaa sodankäynnin himo, niin että hän on koko ajan joko aiheuttamassa vaaroja toisille tai huolia itselleen” (26). Kohdassa ”jotain” pitäisi lukea ”joitakuuta” ja ”itselleen” täytyisi olla ”omaisilleen”.

Jotkin kohdat käänöksessä eivät seuraa alkutekstiä. *Qui iumentorum suorum greges in aetatium et colorum paria diducit? Qui athletas novissimos pascit?* on käännetty: ”Se

joka järjestelee öljytyjen painijoidensa laumoja iältään ja ihonväriältään samanlaisiin pareihin? Se joka tuo tarjolle viimeistä huutoa olevat urheilijat?” (46–47) Ensimmäisessä virkkeessä Seneca kirjoittaa vetojuhtien laumoista, joita jaetaan iän ja värin mukaan, ja toisessa virkkeessä uusimpien urheilijoiden ruokkimisesta.

Torkki tarjoaa erittäin onnistuneen ja mieltä herättelevän suomennoksen: teos on käännetty sujuvalle suomen kielelle, syvälliset ajatukset tulevat välitetyiksi ja paikoitellen tekstiin on saatu mukaan myös retorista paatoksellisuutta. Senecan elämäntaidonopas kahdentuhannen vuoden takaa tarjoaa lukijalle näkökulmia hyvän elämän viettoon. Senecan ruoskiva tyyli pyhäyttää ja se voi jopa ärsyttää, mutta juuri vastaansanomista, ravistelua ja herättelyä moraalifilosofisen kirjallisuuden tulisikin olla.

